

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Хоменко К.П., Сумський державний університет

Аналізується формування професійної компетентності майбутніх лікарів під час навчання у вищих навчальних закладах медичного спрямування за умови запровадження компетентнісного підходу до освіти.

Ключові слова: вища медична освіта, компетентнісний підхід, професійна компетентність, майбутні лікарі.

Хоменко Е.П. **Формирование профессиональной компетентности будущих врачей**

Анализируется формирование профессиональной компетентности будущих врачей во время обучения в высших учебных заведениях медицинского направления при условии внедрения компетентностного подхода к образованию.

Ключевые слова: высшее медицинское образование, компетентностный подход, профессиональная компетентность, будущие врачи.

Khomenko K.P. **Formation of professional competence of future physicians**

Higher professional education changes in accordance with the requirements of modern society and labor market which need in the maximally adapted, effective, competitive specialists. Formation problem of professional competence of specialist in each direction is in field of view of many disciplines.

In the modern world exactly the professional competence of future specialist is examined as an index of education quality. Therefore study and analysis of features of its formation process in all directions, in particular medical one, is foreground problem of pedagogical science.

Higher medical education at all signs belongs to higher professional one which is completed by the obtaining of certain professional qualification in accordance with direction of preparation and educational qualification level. However examination of medical education functioning and its progress trend can not be dissociated from the world context of development of the system of health protection that or other country, system of general education, and specificity of medical education also.

Keywords: higher medical education, competent approach, professional competence, future physician.

Вища освіта є чинником, що впливає на професійне становлення людини. Тому від якості вищої освіти безпосередньо залежить успішність як окремої особи так і позитивний розвиток всього суспільства у цілому. Будь-який починаючий фахівець повинен володіти фундаментальними знаннями, професійними уміннями і навиками діяльності свого профілю, досвідом творчої і дослідницької діяльності щодо вирішення нових проблем. Повноцінна освіта все частіше розглядається як необхідна умова досягнення бажаного рівня життя і як один з чинників прогресу економіки і суспільства у цілому.

Початок 21 століття характеризується реформуванням системи вищої освіти. Реформи в освітянській галузі викликані введенням єдиних освітніх стандартів щодо результатів навчання, підвищенням якості підготовки спеціалістів, введенням компетентнісного підходу.

Вища професійна освіта змінюється відповідно до вимог сучасного суспільства та ринку праці, які потребують максимально адаптованих, ефективних, конкурентоспроможних фахівців. Проблема формування професійної компетентності фахівця будь якої галузі знаходиться у полі зору багатьох дисциплін.

Результат засвоєння навчального матеріалу залежить від ефективності взаємодії учасників педагогічного процесу, кінцевою метою

якого є отримання компетентностей, які у самостійній професійній діяльності фахівця забезпечують подальше самовдосконалення. Результат залежить від педагогічної технології, однак зрозуміло, що вибір пріоритетної педагогічної технології залежить від галузі освіти. Особливо це стосується медичної освіти, оскільки їй притаманна специфіка викладання, що полягає у поєднанні теоретичної та практичної складових навчального процесу [4].

У сучасному світі саме професійна компетентність майбутнього фахівця розглядається як показник якості освіти. Тому вивчення та аналіз особливостей процесу її формування в усіх галузях, зокрема медичній, є пріоритетним завданням педагогічної науки [6, 8, 9].

На даний час якість підготовки випускника медичного вузу залежить від багатьох чинників. Це професіоналізм викладачів, умови і забезпеченість учбового процесу, склад елементів в освітньому процесі, мотивація навчання, сучасні технології навчання, системи контролю знань, мотивація педагогічної праці, організація учбово-дослідницької роботи студентів як невід'ємної частини освітнього процесу, виконання індивідуальних завдань і наукових проектів з елементами досліджень, участь у модернізації учбово-лабораторної бази медичного університету, методичного забезпечення учбового процесу.

Такий підхід обумовлює підготовку майбутнього лікаря, яка полягає у визнанні особи людини як вищій соціальній цінності, пошану його прав і свобод, його своєрідності, орієнтації на особу студента як на мету, об'єкт, суб'єкт, результат і показник ефективності виховання, опорі на виховання як на сукупність знань про людину, на природний процес саморозвитку особи, що формується, на основі закономірностей цього процесу, яка відкрита для сприйняття нового досвіду, здатна на творчий і відповідальний вибір у різних життєвих ситуаціях. Процеси модернізації вищої медичної освіти орієнтовані на створення умов для повноцінного розвитку особових функцій всіх суб'єктів освітнього процесу.

У Болонській декларації панує квалітативний підхід до проблем освіти, тому термін «компетенція» використовується для позначення інтегрованих характеристик якості підготовки випускників, для опису результату освітнього процесу. Сприйняття компетенцій позначає трансформацію освітньої політики вузів у напрямку до інтересів ринку праці і освоєння парадигми освіти «довжиною у все життя».

У сучасній освіті при вивченні питань підготовки фахівців відбувається зсув акцентів і ведучим стає компетентнісний підхід, що поєднує у собі мету і результат професійної підготовки, представлених у вигляді основних категорій – «компетентність» і «компетенція» – основи будь-якої професійної діяльності. І хоч ці поняття є розмежованими за семантичним значенням, проте вони відображають цілісну, інтеграційну сутність освіти та результат діяльності людини.

Суть освітнього процесу в умовах компетентнісного підходу зводиться до створення педагогічних умов і ситуацій, які можуть привести до формування тієї або іншої компетенції. Даний підхід характеризується практичною спрямованістю результатів навчання.

Специфіка компетентнісного навчання у тому, що засвоюється не готове запропоноване знання, а студент сам формулює поняття, необхідні для вирішення завдання. При такому підході учбова діяльність, періодично набуваючи дослідницького характеру, сама стає предметом засвоєння.

Вища медична освіта за всіма ознаками належить до вищої професійної, яка завершується отриманням певної професійної кваліфікації відповідно до напрямку підготовки й освітньо-кваліфікаційного рівня. Однак функціонування медичної освіти і тенденції її розвитку не можна розглядати відокремлено від світового контексту розвитку системи охорони здоров'я та системи загальної освіти, особливостей системи охорони здоров'я тієї чи іншої країни, а також специфіки самої медичної освіти [2].

Застосування компетентнісного підходу до медичної освіти викликає необхідність змін освітньої парадигми та передбачає термінологічну уніфікацію у відповідності до європейських стандартів.

Для впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес вищої медичної школи важливим є обізнаність та вміння педагогічних працівників ефективно застосовувати науково-педагогічні підходи до організації навчання, тобто бути професійно та педагогічно компетентним [12].

Актуальними є проблеми переходу від традиційної моделі вищої медичної освіти, в якій переважали інформаційно-накопичувальні принципи до особово-орієнтованої моделі, що формує у майбутнього лікаря здібність до вирішення нестереотипних професійних завдань, до творчого мислення, що дозволяють реалізувати гуманістичний принцип: лікувати хворого, а не хворобу.

Основними категоріями компетентнісного підходу є «компетенція» і «компетентність», але, в європейському освітньому співтоваристві доки немає єдиного однозначного визначення поняття «компетентності». Наголошується, що поняття «компетенція», входить до складу таких понять, як «уміння», «здатність», «майстерність», але зміст також до цих пір

Поняття «компетенція» і «компетентність» – системні і багатокомпонентні – широко використовуються у різних видах діяльності для позначення її високої якості. Вони значно ширші за поняття «знання», «уміння», «навики», оскільки охоплюють ще і такі властивості особи, як спрямованість (мотивація, ціннісні орієнтації і т. п.), здатність долати стереотипи і відчувати проблеми, прозорливість і гнучкість мислення, характер (самостійність, цілеспрямованість, вольові якості). У загальному вигляді компетентність фахівця можна представити як комплекс професійних знань, умінь, стосунків, якостей особи [5].

У педагогіці ці поняття описують рівень підготовки і діяльності фахівців, характеризують їх здатність вирішувати задачі різного рівня і здійснювати розумові операції (аналітичні, критичні, комунікативні), наявність у них практичних умінь, здорового глузду і тому подібне.

Компетенції є раціональним поєднанням знань, здатностей і готовності до діяльності, орієнтовані на самостійну участь особи в учбово-пізнавальному процесі і подальше успішне включення у трудову діяльність. Під час навчання у вузі перед кожним студентом стоїть завдання опанувати всі сторони майбутньої спеціальності, сформувати себе як суб'єкта професійної діяльності [1].

Поняття «компетенція» створює можливості для віддзеркалення єдності теоретичної і практичної готовності випускника-медика до здійснення професійної діяльності.

Отже у педагогічному плані професійну компетентність можна розглядати як індивідуальну характеристику міри відповідності вимогам професії. Формування професійної компетентності зводиться не лише до рівня необхідної освіти у рамках однієї професії з урахуванням індивідуальних особливостей, але і до прагнення до набуття нових знань і здібностей. Формування професійної компетентності спеціалістів представляється як процес цілісного розвитку особи – суб'єкта професійної діяльності. Підвищення рівня компетентності залежить від власних можливостей особи, від уміння використовувати наявні можливості.

Професійна компетентність це системна динамічна характеристика особи (сукупність здібностей знань, умінь, ділових і особових якостей), яка демонструє володіння сучасними технологіями і методами вирішення професійних завдань різного рівня складності і дозволяє здійснювати професійну діяльність з високою продуктивністю.

Професійні компетенції лікаря відносяться до конкретної сфери діяльності – лікарської. Вони формуються і виявляються у діяльності і пов'язані з реалізацією таких функцій лікувальної праці, як гностика,

проектувально-конструктивна, організаторська, мобілізаційна, інформаційна, орієнтування, комунікативна, розвиваюча. Іншою складовою праці лікаря є володіння спеціальними знаннями і вміннями (у межах напрямів діяльності). Звідси можлива класифікація компетенцій, в основі якої лежать цільові функції лікаря. Крім того, на нашу думку, слід враховувати і структуру циклів дисциплін, що склалася у вітчизняній вищій і середній медичній освіті.

Оскільки всі види діяльності взаємозв'язані, то і відповідні компетенції не піддаються чіткому розмежуванню. Будь-який поділ буде досить умовним. Відзначимо, що класифікація компетенцій може мати і інші підстави.

Важливо зрозуміти, що компетентність не є сталим показником спеціаліста, вона змінюється у відповідності до умов сучасного світу, має діяльнісний характер узагальнених умінь та навичок.

Професійна компетентність лікаря – це система професійно значимих якостей, знань, умінь і навиків, які об'єднані гуманно-ціннісним відношенням до хворих і колег по роботі, постійною спрямованістю на особисте і професійне вдосконалення. Особистість майбутнього лікаря, його етичні і професійні якості формуються у процесі навчання на медичному факультеті. Тому зміст і організація освітнього процесу, націленого на формування особистості майбутнього лікаря, його цивільної відповідальності, правової культури і правової самосвідомості, духовності, ініціативності, самостійності, толерантності, здібності до успішної соціалізації у суспільстві, професійної зрілості, є одним із завдань вищої медичної освіти.

Професійна компетентність – якість, що направлена на розвиток розумових здібностей та інтелектуального потенціалу, тому одним з найважливіших завдань модернізації освіти є формування установки на постійне нарощування професійної компетентності, професійної кваліфікації. Однак, фахівець, який отримав певну кваліфікацію, може

отримати професійну компетентність лише у тому разі, якщо його професійне навчання включало, окрім придбання навиків і умінь, формування духовних якостей і установок, що дозволяють йому перейти до активної самостійної професійної ролі [11].

Професійна компетентність – це можливості людини щодо здійснення нею певних повноважень у професійній діяльності. Компетентність характеризує інтегрованість людини у професійну діяльність, соціальну і психологічну зрілість, професійний світогляд та відповідні цінності.

Інакше кажучи, професійна компетентність трактується як інтегральна характеристика особистості, що визначає здатність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей та нахилів [1].

Формування компетентного фахівця базується на уявленні про сучасну модель спеціаліста з вищою медичною освітою. Серед її складових основними є мотивація до навчання протягом всього життя, вміння вчитися, володіння навичками самостійного отримання знань та наукового пошуку, а також вміння перетворювати отримані знання в інноваційні технології [10].

Майбутні медичні спеціалісти повинні розуміти необхідність постійно розширювати межі своєї пізнавальної діяльності, виходячи поза рамки навчальної програми, що є запорукою стрімкого прогресу, адже, щоб стати компетентним лікарем, лише базових знань недостатньо [10].

Формування професійної компетентності нами розглядається як процес, який розпочинається до початку трудової діяльності і продовжується протягом всього часу її виконання.

Саме у медичній галузі повинно приділятися більше уваги питанням впровадження компетентнісного підходу, оскільки саме сучасна система

медичної освіти повинна відповідати сучасним міжнародним вимогам.

Оскільки це зумовлено:

- стрімким зростанням обсягів новітніх медичних даних і результатів наукових досліджень;
- швидкою зміною самого розуміння подій, фактів, явищ і недостатнім часом на передавання і переосмислення цих знань у навчальному процесі;
- появою нових, більш глибоких розумінь і інтерпретацій вже відомих фізіологічних і патологічних станів людини;
- необхідністю враховувати дані про те, що характер медичної інформації щодо нарощування об'єму не є прогнозований, його структурована частина складає лише 20%, а збільшення обсягу відомостей щорічно подвоюється;
- наявністю когнітивної асиметрії при відстеженні інформації у науковій та навчальній літературі, яка підсумовує результати дисбалансу в основних складових сфери знань – доступу до інформації, освіти, наукових дослідженнях, культурному і мовному різноманітті [3, 7].

У професійній компетентності випускника медичного профілю ми виділяємо наступні компетенції: соціально-особові, загальнопрофесійні, організаційно-управлінські, спеціальні, духовно-етичні.

Соціально-особова компетенція полягає в активному впливі на процес розвитку і саморозвитку соціально-ціннісних характеристик, продуктивну реалізацію свого творчого потенціалу, відповідність типу діяльності власним цінностям та інтересам, передбачається сукупність ідей і цінностей, що утверджують універсальну значущість особи.

Загальнопрофесійна компетенція направлена на формування основ професійної майстерності, при цьому закладається предметність професійного мислення, особа залучається до ціннісного контексту професії, у неї формуються чіткі мотиваційні потреби в її здобутті.

Організаційно-управлінська – включає організацію виконання управлінських рішень, забезпечує коректування праці, розвиває здібності самостійного економічного мислення. В цілому, закріплюється система економічних знань і навиків, які забезпечують соціалізацію випускника, формують здібності до адаптації своєї поведінки до професійних проблем, до самостійного захисту своїх інтересів.

Спеціальні компетенції прямо пов'язані з предметом праці, вони передбачають максимальне використання знань і умінь професійної сфери, уміле використання спеціальних технологій.

Духовно-етична компетенція передбачає формування у студентів-медиків ціннісних орієнтацій і особових сенсів, завдяки яким вони на практиці керуватимуться принципами совісті і співчуття, бачити у хворому неповторну особу з правом вибору власної позиції, а не бездушний матеріал для лікувально-діагностичної роботи.

На нашу думку, основною умовою перетворення навчально-виховного процесу у фактор компетентності – це висунення на перший план особово-орієнтованого підходу до навчання.

Володіння складовими професійної компетентності надає фахівцю можливості мати коло повноважень для ефективної медичної допомоги. Чим вище рівень сформованості компетентностей, тим ширша компетенція лікаря. Компетентність – результат не тільки здобутої освіти. Вона поглиблюється і неможлива без власного досвіду, а інтеграція цих складових – шлях до професіоналізму [6].

Найскладніше процес формування професійної компетентності у тих студентів, у яких відсутня потреба у самореалізації, вони не вміють будувати свою життєву та професійну програму. Виходячи з цього можна передбачити, що фахівець з відсутністю необхідних особових якостей (навіть за наявності необхідних за освітніми стандартами знань, умінь і навиків) навряд чи зможе розраховувати на успіх у професійній діяльності.

На формування професійної компетентності майбутніх фахівців необхідно впливати вже на I курсі. В якості провідного дидактичного засобу, безпосередньо зв'язаного з індивідуалізацією навчання, підвищенням самостійності студентів, можуть виступати модульна програма побудови вмісту учбових дисциплін і контекстне навчання, яке передбачає розвиток навчальної, квазіпрофесійної, навчально-професійної і професійної діяльності студентів.

В ідеалі кожен студент повинен мати можливість за допомогою викладача побудувати свій індивідуальний шлях в освіті.

Важливо не лише розвивати нові технології, мати можливість використовувати необхідні діагностичні і лікарські засоби але і добиватися того, аби пацієнти слідували рекомендаціям лікаря. Тому важливо, аби лікар володів тими якостями особи, які сприяють організації взаємодії з пацієнтом і наданню йому допомоги. Згідно з сучасними уявленнями, хворий – це не просто «носії симптомів», а лікар не просто «маніпулятор симптомами» і ігнорування цього факту призводить до різкого зниження продуктивності.

Професійна компетентність лікаря формується на основі базисних медичних навиків, наукового знання і морального розвитку. Її головними компонентами є здатність набувати і використовувати знання, інтегрувати їх за допомогою клінічного мислення, а також реалізовувати і передавати їх у процесі комунікації з пацієнтами і колегами, керуючись етичними принципами.

Тобто, професійна компетентність випускника медичного вузу – це єдність теоретичної підготовки та його готовність на практиці до здійснення професійної діяльності. Професійні компетенції майбутніх лікарів можна визначити як соціальні вимоги до підготовки студента-медика, які необхідні для якісної професійної діяльності.

Професія лікаря – унікальна, вона містить комплекс таких характеристик як постійний потяг до самовдосконалення, величезний

практичний досвід, знання специфіки даної діяльності, здібності до лікарської праці, знання перспектив розвитку медичної галузі.

Сучасний лікар повинен мати високопрофесійну теоретичну і практичну підготовку, володіти методиками профілактики, ранньої діагностики і високотехнологічної терапії захворювань.

Концепція розвитку вищої медичної освіти орієнтована на модель підготовки медичних кадрів, яка створить необхідні умови для збереження і відновлення здоров'я населення шляхом надання гарантованого рівня медичної допомоги.

Умовами забезпечення високої якості вищої медичної освіти є організація діяльності викладачів і студентів, їх взаємодія у навчально-виховному процесі і побудова відповідного освітнього середовища.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних дослідників показав, що професійна компетентність є інтегрованим поняттям, яке поєднує психологічні властивості особи, мотиви, здібності, знання, вміння, ділові якості і при тому вона є провідним показником результату професійної освіти.

Література

1. Болюбаш Н.М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів / Н.М. Болюбаш // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – 2009. – Вип. 99, Т. 112. – С. 88–95.
2. Бухальська С.Є. Компетентнісний підхід. Теоретичний аналіз ключових дефініцій вищої медичної освіти / С.Є. Бухальська // Нова педагогічна думка. – Рівне, 2009. – № 2. – С. 84–88.
3. Вороненко Ю.В. Безперервний професійний розвиток лікарів і провізорів – нові принципи побудови системи / Ю.В. Вороненко, О.П. Мінцер // Медична освіта. – 2011. – № 2. – С. 41–44.
4. Дівнич Т.Я. Новітні технології навчання у підготовці майбутніх лікарів-стоматологів / Т.Я. Дівнич // Вісник проблем біології і медицини. – 2014. – Вип. 4(2). – С. 39–42.

5. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 11. – С. 14–20.
6. Кульбашна Я.А. Конкретизація поняття «формування професійної компетентності майбутніх стоматологів» / Я.А. Кульбашна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 36. – С. 221–229.
7. Кульбашна Я.А. Принцип безперервності освіти у формуванні професійної компетентності майбутніх стоматологів / Я.А. Кульбашна // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2013. – Вип. 3–4. – С. 85–89.
8. Кульбашна Я. Професійна майстерність викладача як основа формування професійної компетентності майбутніх стоматологів / Я. Кульбашна // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2014. – Вип. 1–2. – С. 48–55.
9. Кульбашна Я.А. Самостійна робота у формуванні професійної компетентності майбутніх стоматологів / Я.А. Кульбашна // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2013. – Вип. 2. – С. 111–118.
10. Кульбашна Я.А. Формування науково-дослідної компетентності у майбутніх стоматологів / Я.А. Кульбашна // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2013. – Вип. 3. – С. 109–116.
11. Лежнина Г.В. Профессиональная компетентность в образовательном процессе медицинского училища / Г.В. Лежнина // Среднее профессиональное образование. – 2007. – № 10. – С. 28–29.
12. Медична освіта у світі та в Україні / [Ю.В. Поляченко, В.Г. Передерій, О.П. Волосовець та ін.]. – К. : Книга плюс, 2005. – 384 с.

Хоменко К.П. Формування професійної компетентності майбутніх лікарів / К.П. Хоменко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 36, Том II (62) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гнозис, 2015. – С. 321–330.